

НОТАТКИ ЩОДО ОКРЕМИХ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ СУДУ В КОНТЕКСТІ ПРАВОВИХ НАСЛІДКІВ НЕДІЙСНОСТІ ПРАВОЧИНІВ

Кострич М. П.

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри цивільно-правових дисциплін та статистики
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Питання правової природи недійсних правочинів залишається дискусійним у юридичній науці. Але безперечно, що «недійсність договору як приватно-правова категорія, покликана не допускати або присікати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати. По своїй суті ініціювання спору про недійсність договору не для захисту цивільних прав та інтересів є недопустимим»[1, с. 4]. Стаття 216 ЦК України встановлює загальні правила правових наслідків недійсності правочинів [1]. Недійсний правочин – це юридичний міраж, який не створює очікуваних правових наслідків. Він схожий на фантомне зображення, яке розсіюється при спробі на ньому опертися. Якщо правочин визнано недійсним, сторони повинні повернути все отримане в натуральному вигляді. А якщо повернення в натурі неможливо, наприклад, річ знищена, пошкоджена або спожита, тоді необхідно компенсувати її вартість, виходячи з актуальної ціни на момент відшкодування, аби відновити початкову сторінку положення, якби цього «міражу» ніколи не виникало. На підставі аналізу судових рішень Великої Палати Верховного Суду (далі – ВП ВС), можливо визначити загальний підхід суду щодо наслідків недійсних правочинів і, що ключовим його наслідком є реституція, мета якої – повернення до початкового стану (*status quo ante bellum*, або скорочено *status quo ante*): відновлення як фактичного, так і юридичного становища, яке існувало до здійснення недійсного правочину, шляхом анігіляції юридичної сили будь-яких дій, вчинених сторонами на його виконання, відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 216 ЦК України, і кожна сторона має обов'язково повернути іншій стороні все отримане внаслідок виконання недійсного правочину. У цьому контексті цікавим є висновок ВП ВС від 18.09. 2024 р. у справі № 918/1043/21, згідного до якого «... задовольняючи вимогу сторони про повернення переданого за недійсним правочином майна, суд має також присудити стягнути з позивача на користь відповідача одержані за правочином кошти (повернути передане майно). Таке стягнення не є задоволенням окремої

позовної вимоги, а є необхідним наслідком визнання недійсним правочину та задоволення вимоги про застосування реституції» [3].

Тобто, розглядаючи питання про наслідки недійсності правочину суди враховують наявність нерозривного зв'язку між визнанням правочину недійсним та обов'язковим застосування принципів двосторонньої реституції.

В рішеннях ВП ВС неодноразово було акцентовано увагу на тому, що повернення отриманого за недійсним правочином настає автоматично з моменту встановлення факту недійсності правочину. У цьому контексті доцільно буде навести правову позицію ВП ВС, стосовно вирішення питання дотримання реалізації механізму реституції, згідно до якої « вимоги особи, яка в судовому порядку домагається застосування реституції, спрямовані на приведення сторін недійсного правочину до того стану, який вони мали до вчинення правочину» (п. 56 Постанови у справі № 125/2157/19 [4]; підпункт 8.49 Постанови у справі № 905/1907/21 [5]). У Постанові від 12.12.2018 у справі № 644/7422/16-ц Велика Палата ВС акцентувала увагу на тому, що « застосування зазначених правових наслідків засвідчує факт повернення сторін у первісний стан» [6].

В той час, на рівні рішень ВП ВС закріплено правовий висновок, що « застосування реституції як наслідку недійсності правочину насамперед відновлює права учасників цього правочину. Інтерес іншої особи полягає в тому, щоб відновити свої права через повернення майна відчужувачу. Якщо повернення майна відчужувачу не відновлює права позивача, то суд може застосувати інший ефективний спосіб захисту порушеного права в межах заявлених позовних вимог» [7]. Як вже зазначалось, що недійсність правочину породжує певні юридичні наслідки, спрямовані на відновлення порушеного правового становища. Цивільний кодекс України передбачає дворівневу систему таких наслідків. Першочерговим, фундаментальним наслідком є двостороння реституція, яка повертає сторону до стану, який існував до укладення недійсного правочину (ч. 1 ст. 216 ЦК України). Другий, компенсаційний рівень наслідків, виникає у відшкодуванні винною стороною збитків та моральної шкоди, завданої іншій стороні або третій особі внаслідок укладення та виконання недійсного правочину (ч. 2 ст. 216 ЦК України). Важливо наголосити, що зазначена система наслідків не є абсолютною. ЦК України допускає встановлені законом спеціальні умови застосування загальних наслідків або окремих правових наслідків для певних видів недійсних правочинів (ч. 3 ст. 216 ЦК України). Таким чином, законодавець забезпечує ефективний механізм реагування на недійсність правочинів, враховуючи конкретні ситуації та захищаючи права та інтереси всіх залучених осіб.

Література:

1. Крат В. Недійсність правочинів та її наслідки. Позаконкурсне оспорування правочинів. 20 березня 2023 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Krat_nediisnist_pravochiniv_20_03_2023%20%D1%80%D0%B5%D0%B4.pdf
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18.09. 2024 р. у справі № 918/1043/21 (провадження № 12-35гс23). URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/121753942>
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.09.2022 р. у справі № 125/2157/19 (провадження № 14-40цс21). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=107706743&red=1000030f07b9766eac62534ae02b8a3721369e&d=5>
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21.06.2023 р. у справі № 905/1907/21 (провадження № 12-1гс23). URL: https://protocol.ua/ru/postanova_vp_vs_vid_21_06_2023_roku_u_spravi_905_1907_21/
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.12.2018 р. у справі № 644/7422/16-ц (провадження № 14-363цс18). URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/83000767>
7. Зведений дайджест судової практики Великої Палати Верховного Суду: Рішення, внесені до ЄДРСР за 2024 рік. URL <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121753942>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-490-3-18>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЛЬНОГО БАЧЕННЯ «ОБОВ'ЯЗКУ КАРАТИ» ЗА ЕКСТРАОРДИНАРНІ ЗЛОЧИНИ

Кузьмін Е. Е.

*кандидат юридичних наук, доцент,
адвокат,*

*доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Немислимо сьогодні свідомо сприймати те, як протягом щонайменше останніх двадцяти п'яти років нароком, планомірно і систематично,